

De energietransitie kan op veel verschillende manieren vormgegeven worden en de keuze daartussen is niet ethisch neutraal. Dit maakt de energietransitie een vraagstuk dat niet alleen technisch, maar ook politiek en normatief van aard is. Een utilistisch gemotiveerde energietransitie vereist een natiestaat overstijgende aanpak op tenminste EU niveau.

1 Politieke en morele overwegingen bij het Klimaatplan

Betrokkenheid stakeholders

Gedragen besluitvorming vereist de geïnformeerde betrokkenheid van alle stakeholders. Bij het schrijven van het Klimaatplan waren vele professionele partijen betrokken maar de burger was afwezig. Deze treedt in het Klimaatplan vooral op als 'te verleiden' lijdend voorwerp. Nu zijn energie en klimaat notoir ingewikkelde onderwerpen en is het moeilijk voorstelbaar dat het mogelijk zou zijn de hele bevolking daarin adequaat te scholen. Behalve deze consultatie komen de burgers pas aan het woord zodra de lagere overheden de hen opgedragen energie/klimaattaakstellingen gaan uitvoeren en aantasting van hun leefmilieu dreigt. Op dat moment zijn er al allerlei keuzes gemaakt waarover de burger niet heeft kunnen meebeslissen en waarvoor zijn/haar draagvlak niet vanzelfsprekend is.

Morele waarden en posities in het Klimaatplan

Het Klimaatakkoord heeft als dominante onderliggende waarden het bevorderen van groene groei en bedrijvigheid in Nederland. Ook het uitgangspunt van het Klimaatakkoord dat duurzame energie zoveel mogelijk binnen Nederland moet worden opgewekt is sterk normatief: het valt misschien het beste te omschrijven als een plichtethisch: *"Nederland dient zoveel mogelijk op eigen bodem zijn eigen energie opwekken en kostenoverwegingen zijn hieraan ondergeschikt"*. Zelfvoorzienendheid, onafhankelijkheid van andere landen is een aantrekkelijke waarde en dit gaat de BV Nederland veel bedrijvigheid opleveren.

Tegenover dit plichtethische standpunt kan echter een utilistisch standpunt geplaatst worden: het utilisme stelt dat we behoren te kiezen voor die handelwijze die voor de meeste betrokkenen het meeste nut oplevert. Geredeneerd vanuit het klimaatprobleem: *"Nederland moet zijn schaarse middelen zo inzetten dat ze het meeste klimaatwinst opleveren"*. Vanuit deze utilistische redenering volgt het 'waar' van de inzet uit het resultaat: daar waar duurzame energie het meest efficiënt kan worden opgewekt; daar waar CO₂ uitstoot tegen de laagste kosten kan worden voorkomen, ongeacht of dat binnen Nederland is of daarbuiten.

Tot dusverre heeft het plichtethische standpunt, de dominee in het klimaatakkoord de overhand gehad, maar zoals onder verder toegelicht zijn er m.i. sterke argumenten die pleiten voor een meer utilistische benadering van het klimaatprobleem.

Bij het Klimaatplan waarover de 2^e Kamer dit najaar moet beslissen, ontbreekt een integrale analyse van effectiviteit en kosten (deel B). Die komt pas beschikbaar in oktober 2020¹. Dat betekent dat de

---

¹ In de Klimaat en Energieverkenning (KEV) zal het PBL in oktober 2019 zijn jaarlijkse prognose geven van de Nederlandse CO₂-emissies en het energieverbruik in 2030. Het pakket aan beleidsmaatregelen – zoals dat bekend was per 1 mei 2019 – wordt daarin door PBL doorgerekend. De voorgenomen maatregelen uit Klimaatakkoord zijn hierin nog niet meegenomen.

2^e Kamer moet beslissen over een plan met zeer verstrekkende gevolgen voor Nederland, op basis van gebrekkige informatie over kosten en effectiviteit. Vanuit plichtethisch perspectief is dat misschien te billijken (het gaat immers om de grondhouding, resultaat is ondergeschikt), maar vanuit utilistisch perspectief is dat bedenkelijk: we willen immers het klimaatprobleem oplossen en het is niet duidelijk of dat gaat lukken met deze aanpak en tegen welke kosten.

2. Strategisch economische overwegingen

Het Klimaatakkoord en -plan omvatten een waaier aan maatregelen, rijp en groen, maar een robuuste visie op de energiehuishouding van 2050 ontbreekt. Er dreigt een versnippering van middelen. De doelstellingen voor de energietransitie zijn op nationaal niveau gesteld, en de implementatie daarvan zijn taakstellend verdeeld over de lagere overheden. Deze moeten, eerst in regionale energie strategieën en later door gemeenten in een democratisch proces ingevuld worden. Dat geeft voorzienbare problemen:

1. Methodiek van taakstellingen betekent dat op steeds lager niveau oplossingen moeten worden gevonden; dat beperkt de mogelijkheden en vergroot de inefficiënties. Burgers op lokaal niveau zijn niet in de positie te kiezen voor efficiëntere en effectievere vormen van duurzame energieopwekking of beperking van CO₂ uitstoot, die in theorie wel mogelijk zijn, bijvoorbeeld door internationale samenwerking.²
2. Implementatie van de lokale taakstellingen belasten het democratische besluitvormingsproces; burgers en bestuurders moeten op lokaal niveau de pijn verdelen om invulling te geven aan hun taakstelling. Op zich is het winst dat burgers meebeslissen over hun omgeving maar er heerst een grote kennisleemte, die aandacht kan niet besteed worden aan andere onderwerpen, het proces zal verliezers kennen die zich soms tot de bestuursrechter zullen wenden.

Geredeneerd vanuit het oplossen van het klimaatprobleem is het stimuleringsbeleid voor duurzame energieopwekking in Nederland inefficiënt³, niet doelmatig en leidt het zelfs tot perverse prikkels.⁴ De kostenberekening daarvan door het PBL is m.i. intransparant⁵ en incompleet. De 'opportunity costs' van landgebruik zijn bijvoorbeeld niet in de methodiek van de kostenberekening meegenomen.

Een robuuste visie op de Nederlandse energiehuishouding in 2050 op een kleinere schaal dan de EU is eigenlijk ondenkbaar. Dat impliceert m.i. de noodzaak van een veel actievere samenwerking tussen de lidstaten onder leiding van de EC, zie onder.

Om deze reden is er nog geen indicatief traject vanaf 2021 bepaald. In de volgende KEV in oktober 2020 bevat een integrale prognose waarin ook de de beleidsmaatregelen uit het Klimaatakkoord worden meegenomen.

² ETS bedrijven hebben deze mogelijkheid wel.

³ Ondanks de beperkte zonnekracht is Nederland financieel toch aantrekkelijk voor zonne- en windpark-ontwikkelaars vanwege de subsidie op duurzame energie (SDE+). De SDE+ dekt de 'onrendabele top' 2-3 maal de marktprijs van elektriciteit af. In de Nationale kostensystematiek worden subsidies niet meegeteld; maar voor de welvaart en welzijn in Nederland maakt het een verschil of Nederland zijn geld aan uitgeeft: aan (bijvoorbeeld) gezondheidszorg of onderwijs, of aan het aanzuiveren van inefficiënties. Vanuit utilistisch oogpunt is verspilling problematisch.

⁴ De SDE+ maakt de keuze voor zonneparken voor veel boeren financieel aantrekkelijker dan reguliere landbouw.

⁵ Dat is overigens niet opzettelijk, maar hangt samen met de wetenschappelijke benadering.

De plichtethische keuze om versneld van het aardgas af te gaan en over te schakelen op warmtenetten lijkt prematuur⁶. De eigenschappen van gas maken gas immers tot een ideale transitiebrandstof: lage CO₂ uitstoot (2x lager dan kolen), lage kosten voor opslag, transport en distributie. De gasinfrastructuur van Nederland is een grote asset die zeker vanuit duurzaamheidsperspectief zou moeten worden gekoesterd. De meest logische route zou m.i. zijn om richting 2050 langzamerhand over te schakelen van fossiel - op duurzaam geproduceerd gas.

Ook de daaraan gerelateerde keuze om voor de (bestaande) gebouwde omgeving de gasnetten te vervangen door warmtenetten is twijfelachtig: het vervangen van de ene infra door de andere vraagt grote investeringen, de kosten van opslag, transport⁷ en distributie zijn vele malen hoger dan van gas en het is onduidelijk of deze warmtenetten ooit op rendabele wijze gevoed kunnen worden met duurzame warmte⁸. Het is niet denkbeeldig dat de met veel inspanningen aangelegde warmtenetten uiteindelijk toch nog gevoed zullen moeten worden met warmte uit geïmporteerd aardgas.

Een goede ruimtelijke ordening

Het Klimaatakkoord, -wet en -plan hebben grote ruimtelijke gevolgen en bedreigen de kwaliteit van de leefomgeving⁹. De eerder geschetste utilistische benadering zou de energietransitie als een economisch ruimtelijke orderingsvraagstuk benaderen, zonder al te veel aandacht voor grenzen. In zo'n visie wordt zon-pv vooral in het zuiden van de EU / noordkust van Afrika toegepast. Het voordeel hiervan reikt verder dan de EU want ook minder ontwikkelde landen krijgen de kans hun economie met EU steun te verduurzamen, vanuit klimaatperspectief als vanuit de social development goals van de VN een grote meerwaarde¹⁰. Verder wind op zee¹¹ en met een belangrijke rol voor duurzaam opgewekte waterstof als energiedrager. Een energievisie 2050 op (ten minste) EU schaal maakt het mogelijk te kiezen voor opweklocaties binnen en nabij de EU waar met bewezen volwassen technologieën energie het meest efficiënt, en met de minste schade aan natuur, milieu en leefbaarheid kan worden opgewekt, kortom tegen de laagste kosten met de hoogste baten voor de meeste betrokkenen.

De rol van de overheid, de EU ligt dan vooral in het scheppen van de benodigde infrastructuur, een klassieke overheidstaak. Met name de zuidelijke lidstaten profiteren hier economisch van, maar de overige lidstaten, waaronder Nederland evengoed.¹² Dit beeld klinkt misschien idealistisch, maar we hebben nog tot 2050. Een versnipperde inzet kan de concurrentiepositie en de relevantie van de EU

---

⁶ Er waren goede redenen om af te schakelen van Gronings gas, maar niet om gas in de ban te doen. De import van aardgas lijkt niet te zijn overwogen.

⁷ Het lijkt bijna een fuik: door aardgas in de ban te doen en te kiezen voor warmte, kom je vanzelf uit bij warmtenetten. Maar omdat warmte zich slecht en kostbaar laat vervoeren, moeten de warmtebronnen ook in Nederland gezocht, en gevonden worden hoe onzeker ook.

⁸ Het Klimaatplan staat vol met een zoektocht naar nog onzekere duurzame warmtebronnen en instrumenten (subsidies) om die verder te ontwikkelen.

⁹ In het kader van de Nationale Omgevingsvisie NOVI zijn de ruimtelijke implicaties onderzocht. Geconstateerd werd dat de duurzame energieproductie een bedreiging vormde voor de omgevingskwaliteit, maar zelfs daar ontbrak zelfs een grove schatting van de ruimtevrage die hoort bij de nagestreefde 35 TWh grootschalige opwek in 2030, (vergelijkbaar met de productie van de kolencentrales). Ingevuld met alleen zonneweides, 350 km², met windmolens van 3 MW: 1000 km² (bron: eigen berekeningen).

¹⁰ SDG 7: Toegang tot schone energie en betaalbare energie.

¹¹ Hier ligt een grote kans voor Nederland, waar gelukkig ook op wordt ingezet.

¹² Een toepassing van arbeidsdeling op landniveau: als alle lidstaten zich toeleggen op dat waar ze goed in zijn, dan leidt dit tot de meeste welvaart voor alle landen.

schaden en dat lijkt een sterk argument. Het is ook duidelijk dat deze gedachte nog geen gemeengoed is gezien de naar binnen gekeerde INEK's van Nederland en Duitsland.

Conclusie

De energietransitie is niet alleen een technisch en economisch, maar ook een politiek en moreel vraagstuk. In dit artikel naar aanleiding van de INEK consultatie zijn twee morele posities over de energietransitie tegenover elkaar geplaatst: een plicht-ethische versus een utilistische positie.

Tegenover het plichtethische uitgangspunt in het Klimaatakkoord: *“Nederland dient zoveel mogelijk op eigen bodem in zijn eigen energiebehoefte te voorzien en kostenoverwegingen zijn hieraan ondergeschikt”*, is een utilistisch uitgangspunt geformuleerd: *“Nederland dient zijn schaarse middelen zo inzetten dat ze het meeste klimaatwinst opleveren, met de beste welzijnseffecten voor de meeste betrokkenen”*.

Geredeneerd vanuit zowel het klimaatprobleem als een brede welvaartsbenadering heeft een utilistische benadering betere kaarten: het huidige beperkte schaalniveau van een energietransitie op Nederlandse bodem leidt tot inefficiënte en ondoelmatige maatregelen, vormt een bedreiging voor de kwaliteit van de leefomgeving en mist de kans minder ontwikkelde landen te helpen met hun energietransitie.

Het is een illusie te denken dat een energietransitie zonder ingrijpende veranderingen mogelijk is. Maar er zijn naast de energietransitie ook andere grote opgaven, zoals behoud van biodiversiteit, de transitie naar een duurzame landbouw en de overstap naar een circulaire economie.

Een utilistisch georiënteerde aanpak van de energietransitie vraagt om visie en actie op tenminste Europees niveau, zonder teveel aandacht voor grenzen. Dat is niet alleen belangrijk voor Nederland, maar ook voor het welslagen van Parijs.